

*Рабаданова Л. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ФОРМУВАННЯ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ІДЕАЛУ В РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА

Провідною лінією антропологічної концепції Памфіла Юркевича є думка про те, що кожна людина має унікальний і самобутній розвиток. Антропологічний ідеал для українського мислителя це поєднання в особистості свободи і творчості, як найвищих цінностей буття. Але свободу П. Юркевич вбачає у здійсненні морального вчинку, добра і як наслідок у виконанні волі Бога. Особистість має бути вільною, але відповідальною, на думку вченого.

Ключові слова: Памфіл Юркевич, унікальність, антропологічний ідеал, свобода, творчість, найвища цінність буття, моральний вчинок, добро, воля Бога, особистість, відповідальність.

Аналіз досліджень і публікацій. Антропологічна проблематика є ключовою для Памфіла Юркевича. І багато науковців з різних точок зору її висвітлювали. Зокрема, це твори діячів української діаспори: Д. Чижевського і С. Ярмуся, а також дослідження німецького вченого Р. Пітча, що апелювали до ідейно-теоретичних джерел філософського світогляду Юркевича, особливо акцентуючи увагу на християнському антропологізмі.

Серед сучасних українських дослідників С. Вільчинська досить чітко представляє антропологічну концепцію П. Юркевича. Проте, потребує доповнень частина досліджень, яка стосується співвідношення свободи і творчої самореалізації особистості.

Метою даної статті є філософсько-релігієзнавчий аналіз саме цього аспекту, а також розгляд свободи у відповідальності, моральному вчинку, прагненні до добра та подоланні егоїзму особистістю, як головні особливості антропологічного ідеалу П. Юркевича і певною мірою – засади класичної української антропологічної проблематики.

Основна частина. Людська душа вирізняється не тільки індивідуальністю, але й винятковим, своєрідним розвитком. Всі види людської діяльності: духовної і матеріальної породжуються не загальною родовою сутністю людини, а своєрідно-відособленим душевним життям, переконаний П. Юркевич.

Він розглядає людину передусім "... як особистість, одиничність, унікальну істоту, якій властиве особистісне неповторне існування та особливе призначення [1, с. 210]". Своєрідного змісту в поясненні природи людини набуває її душевна діяльність, духовне життя.

Праця Памфіла Юркевича "Серце і його значення в духовному житті людини згідно з наукою слова Божого" (далі "Серце") провідна у визначенні антропологічних спрямувань мислителя. Оскільки, в ній дається обґрунтування філософської концепції Юркевича про серце як фундаментальну основу людини у фізичному, моральному та духовному житті.

Також воно має в собі всю безпосередність буття, первинно даного Богом. Тобто, образ людини у Юркевича – кордоцентричний і богоподібний, в чому він вбачав джерело моральних явищ.

В “Серці” він пише, що у людини “...природна схильність до молитви, до віри. Основа релігійної свідомості людського роду криється в серці людини. Релігія – це не щось стороннє для її духовної природи; вона утверджується на природному ґрунті. Це правда, що Одкровення відкриває людині істини, недоступні для її розуму; але правдою є й те, що людина – не тварина, яку Бог тільки навчає [4, с. 104]”.

Душа людини має в собі джерела й зразки до такого навчання. Хоча їх Памфіл Юркевич не знаходить в наших уявленнях і поняттях, вважаючи їх за такі, які не можна розкрити. Вони, на думку філософа, перебувають в серці.

Говорячи про призначення людини у Всесвіті, Юркевич вказує на зв’язок з моральним добром, що обумовлене існуванням того, що перебуває поза природою людини, вище людини і глибше, ніж вона існує. Це те, що стосується суті світового буття – Божественне начало, ідея Блага.

Моральні закони Юркевич розглядає як приписи “найвищого законодавства”, тобто Божественні настанови, відкидаючи здогади, що основою “морального законодавства” є людський розум. Вчиняючи добро, особа виконує волю Бога.

Божественний авторитет важливий для нас тому, що він розумний. Проте П. Юркевич обґрунтовує також повагу до особистісного морального визначення людини, основа якого це “іскра доброзичливості”, що є фактом унікальності людського серця, і саме вона спонукає людину діяти в ім’я добра і любові і наперекір своєму егоїзму визнавати право інших на життя, радість і блага.

Особистість є невимушеною, тому що виникнення та напрям розвитку явищ і рухів в її серці завжди залишаються не підпорядковані жодним обставинам чи закономірностям. “П. Юркевич намагався краще пізнати внутрішній світ людини, висвітлити ті особливості, завдяки яким людина є вільною, відповідальною істотою [2, с. 165]”.

Проте, П. Юркевич вважає, що свобода людини полягає перш за все в перемозі над її фізіологічними потребами, інстинктами та пристрастями, а також у тому, що людина – це творчий суб’єкт, який здатний до індивідуального розвитку, тому важлива також відсутність зовнішнього примусу. Проте, Юркевич належить до класичної філософської традиції, для якої характерно розуміння людини – частиною космічного, тому справжня свобода для філософа у вчиненні добра.

Для того, щоб ці оптимістичні рекомендації людській моральності не виглядали утопічними, Юркевич підкреслює спроможність людського серця як до моральних висот, так і до моральної ницості. Важливою, в даному контексті, є свобода самовизначення людини.

В моральній діяльності, на думку Юркевича, має значення той вчинок, що звершується за межами зовнішньої вимушеності, з вільних порухів серця. “... людині властива любов у формі поривання до вчинення добра, за своїм еством вона здатна розрізняти закони, що походять від дій доброчесності і що виникають від дій

необхідності. І ідею добра людина, в міру розвитку її розуму, уявляє незалежно від приємності. Вона повинна вважати добром не те, що для неї бажано, а має прагнути до того, що є добром [3, с. 244]”.

Філософська антропологія Памфіла Юркевича ґрунтується на синтезі раціонального і над – раціонального, бо і одне і друге, гадав Юркевич, існує емпірично в універсальному досвіді людства і має право на визнання не менш, аніж усе видиме і чуттєво осяжне.

Такий підхід і зумовив мету Юркевичевої “науки про людину”: з’ясувати цілісність людської духовності, виявляючи глибинні основи “в душевній житті конкретної живої істоти”. Саме тому для Памфіла Юркевича важливим є співвідношення “розуму” і “серця” людини.

Він не згоден з тими, для кого вся духовна людина полягає в мисленні і є наскрізь прозора для науки. П. Юркевич іронізує над тим “найновішим раціоналізмом”, який віддає людину під владу анонімних процесів всесвітньої історії, позбавляючи її самостійності й свободи.

Відповідно до вчення Платона – тіло людини створене з вічної матерії, яка не має нічого спільного з духом, і таким чином він припускав дуалізм метафізичний як у складі світу взагалі, так і в складі людини – пише П. Юркевич .

Сам же український мислитель висвітлює сутність людини з позицій християнського дуалізму. Зазначає, що в християнстві, було відкинуто цей метафізичний дуалізм, а матерію визнано витвором духу, таким чином вона має нести на собі відображення духовної основи, з якої виникла.

Якраз на основі християнського дуалізму Памфіл Юркевич будує свою аргументацію невмотивованості матеріалізму Миколи Чернишевського, який змінював філософське розуміння людини на природничо-наукове.

“Адже про людину не можна мислити натуралістично, зазначає Юркевич, хоча б тому, що вчинки її це не тільки наслідки інстинкту продовження роду. Домінантою людини є не ідея роду, а особиста ідея, яка відповідає прагненням індивідуального розвитку, вільному виборі і визначенню цілей життєдіяльності [2, с. 166]”.

Здатність до моральної свободи, що знаходить свій вияв у любові до добра, прагненні істини, потягах до прекрасного, потребі творчої діяльності – це особливі якості людини. Саме через таке розуміння свободи П. Юркевич постає яскравим представником української філософської традиції, зокрема і стосовно формування антропологічного ідеалу.

Наявність свободи асоціює людську душу з вічністю, бо безмежність, неосяжність порухів, прагнень, зусиль людського серця виводять людину за межі кінцевих форм її душевних проявів. Навіть у тимчасових обставинах людського буття завдяки серцю людина має перспективи непересічних виявів, які виходять за межі ординарної поведінки.

П. Юркевич розуміє людину як творіння бога, і, можливо, саме тому, що релігія належить до ірраціонального знання, він наголошує, що моральність людини неможливо визначити лише розумом, а визначати потрібно серцем. Також Юркевич

захищає тезу про складність процесу людського пізнання та обґрунтовує особливі пізнавальні сили людини – віру і натхнення серця, що доповнюють недоліки залишені розумом, логічним мисленням.

Пізнаючи, особа орієнтується на ідеал Добра, і він постає найвищою моральною цінністю для людської свідомості. Кожен людський вчинок дістає свій моральний вимір завдяки здатності людини усвідомлювати їх внутрішню проблематику і співвідносити із власним уявленням про добро і зло. За П. Юркевичем, щастя людини можливе тоді, коли серце скеровує вчинки відповідно до ідеї добра, тобто на перший план він висуває не розум, а саме почуття людини, її моральну волю,

Світло пізнання має стати, вважає Юркевич, теплом і життям духу, воно мусить стати надбанням серця, його настановою. Коли істина спадає нам на серце, вона стає нашим внутрішнім скарбом. Тільки за це надбання, а не за якусь віддалену ідею, людина може стати до боротьби з обставинами й людьми, тільки серце спроможне йти на подвиг і самопожертву, впевнений філософ.

Завдяки цьому, на думку П. Юркевича, людина здатна розпізнати добре і лихе, справедливе і несправедливе. За Юркевичем, людина утверджує своє свідоме ставлення до норм моралі саме тим, що самостійно обирає найвищі цінності, яким служать її вчинки, і таким чином виявляє себе як духовна істота, гідна і морально свідомо.

Саме ідея взаємодоповнення людей уявляється мислителю невід'ємною від релігійної віри і співжиття людей на високих духовних засадах, адже людина, як зазначає П. Юркевич, відчуває потребу доповнювати себе іншими людьми не тільки щодо матеріального, але ще більше щодо духовного.

Особистість – це не факт володіння, а предмет прагнення. Тому активна діяльність на благо людства за законами правди і любові, а не втеча від усього, що оточує, від соціального обов'язку тощо, уможлиблює становлення справжньої особистості. У своїх працях П. Юркевич наголошує на визначальній ролі справедливості для досягнення людиною блага, проте, сама справедливість розуміється ним, як належне. І при цьому він говорить, що моральним вчинок людини є тоді, коли людина діє вільно. Тобто у своїх міркуваннях П. Юркевич виходить з розуміння свободи як усвідомленої необхідності.

Проте він розуміє, що усвідомити необхідність та втілити її в свої вчинки – це не одне й те саме. Інакше кажучи, навіть усвідомивши необхідність діяти певним чином, людина може не захотіти її здійснювати. Усвідомлюється необхідність на рівні всезагального філософами, а для народних мас вона подається у вигляді морального імперативу.

Напевно саме тому філософ виводить основи етики з християнського вчення, оскільки людина з людиною сперечатися може, а з богом – ні. І саме таким шляхом можлива реалізація справедливості як потреба діяти належним чином без порушення свободи людини з боку іншої.

Юркевич порівнює людину з помічником Божим в удосконаленні світу – за високими взірцями Істини, Добра і Краси. На думку Юркевича, головне: чи хвилює

істина людське серце? Розум не створює законів для душі. Вони записані Богом у серці людини. Якщо людина творить не від серця, а примусово, то її вчинки не є моральні. Це конфлікт “світського” і “духовного”. Егоїзм, розрахунок не сумісні зі щирим серцем.

Сенс життя людини Юркевич розв’язував на ґрунті відношення до Бога, яке охоплює або втягує у свою сферу не тільки суб’єктивність і емпіричне життя людини, але й її об’єктивне буття, її особисту цілісність, що в прагненні вдосконалитися виявляє ціль роду. Особистий дух вважає П. Юркевич, основним критерієм виокремлення людини з органічного світу, бо саме цей дух надає їй ознак неповторності.

На думку Юркевича, люди перестали розвивати своє духовне життя, їх серце черствіє, і все більш комфортно вони відчують себе в області спокійного, неупередженого та байдужого розуму. Тоді як розум, вважає філософ, є системою достатніх підстав для визнання за істину.

У розумі містяться універсальні явні істини, й необхідні свідчення про них ґрунтуються на їхній внутрішній явності (емпіричній – погодження з фактом, логічній – на законі суперечності, моральній – на безперечному схваленні певних актів волі, юридичній – як вид моральної явності).

Людина не просто знає, а має ідею знання, не просто діє, а діє відповідно до ідеалу досконалої поведінки. За ідеалом розвивається душа та моральні здібності людської істоти, за істиною – розум, у вигляді зіставлення існуючих фактичних обставин та зовнішніх впливів з ідеальними категоріями, дає оцінку, засуджує, критикує або виправдовує їх і намагається, у разі невідповідності, виправити, згідно з необхідними законами. Лише людині притаманні такі якості, як судження, критика, розрізнення.

Хоча людина – істота розумна, правова і добра, їй дано розум для того, щоб постійно думати про мораль, відносини зі світом, добро, і міркувати про переваги і недоліки існуючих норм буття, змінювати і гармонізувати їх, тільки за таких умов переважає моральна вільність у особистості.

Моральна вимога приймає особливої гостроти через те, що виявляється звернутою безпосередньо до душі й глибинних переживань людської особистості, до внутрішнього змісту її сутності. Так чи інакше, моральне добро все ж є невід’ємною складовою суті цілісного призначення людини у Всесвіті, втілюючи осмислений задум, спрямований на реальне утвердження добра.

За Юркевичем, в понятті про добро полягає чеснота предмета або цілі, досягненням якого задовольняється людина, бо вона створена за велінням Бога та за його подобою. А вчинення добра передбачає подвиги у вигляді жертвності та відмови від певних пристрастей та пороків.

Головною підвалиною моральних відносин між людьми, за Юркевичем, є любов. Для існування моральності потрібно, щоб у серці не згасала любов, адже мораль зумовлена саме ставленням любові серця до добра. Орієнтація на євангельську любов – одна з найвищих чеснот, від якої залежить порятунок душі людини,

перекоаний мислитель.

Завдання кожного християнина – плекати цю любов, це почуття людяності, берегти людський образ, що за Святим Письмом створений за образом Божим. І звідси розуміння Юркевичем людини та її душі як особливого божественного створіння, що розвивається за ідеями моралі, насамперед, а лише потім – як фізична матеріальна істота.

Лише дуже обмежена особа, яка живе теперішнім днем, нездатна відчувати всю глибину душевних переживань та перетворювати їх у думки та умовиводи.

Безсумнівним є те, що слова і вчинки мають співвідноситись із загальнолюдськими критеріями справедливості, істини та добра. Інакше кажучи, дуже легко було б підмінити етичний потенціал культури, що за своєю суттю він виявив би себе як повне заперечення моральності.

А справжня моральність наголошує на тому, що нормально розвиватися, самовдосконалюватися людська особистість може, тільки будучи сама собою, усвідомлюючи власну гідність, особисту відповідальність, встановлюючи розумні обмеження діяльності.

Хоча загальнолюдська мораль виникає як результат взаємодії конкретних моральних систем, однак вона дуже розпорошена і сама по собі не є цілісною структурою, прийнятною для всіх соціальних спільнот, вважає Юркевич.

Виникає певний конфлікт, вирішення якого досягається шляхом надання переваги універсальним моральним нормам, тому що кожна з моральних вимог, якщо вона справді є моральною, може бути узагальненою. А лише загальнолюдська моральність покладає на нас відповідальність поваги до різноманітних проявів духовності у людини.

Коли поведінку людини визначено ідеєю Бога, що стала надбанням її серця, тоді людина не може грішити і стає моральною особистістю. Її Юркевич характеризує як “глибинно-справжню”. Виконання вимог моралі санкціонується лише формами духовного впливу, адже у людини існує внутрішня необхідність прийняти ту або іншу моральну норму.

Такими універсальними моральними нормами є такі духовні якості, які схвалюються чи засуджуються протягом усієї історії людства. Завжди були в пошані справедливість, ввічливість, співчуття, дружня підтримка тощо і не поважалися зрадництво, брехливість, жорстокість, грубість, нахабство.

Таким чином, Юркевич, сформулювавши власну позицію у моральному полі, дуже ґрунтовно і чітко досліджує природу моралі, а також їх зв'язок з поняттям морально доброго як провідної ідеї моральної свідомості людини.

Мораль як сукупність правил поведінки, які втілюють уяву про справедливість, добро, честь, совість, що склалися у суспільстві як система поглядів та уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей; як одна зі сфер суспільної свідомості, виступає як певне загальне ставлення людини до дійсності, вона філософськи осмислює духовний світ людської особистості.

Прагнення Памфіла Юркевича розширити уявлення про духовність проступає у

цих міркуваннях дуже виразно і поєднує антропологію мислителя з його онтологією. Через оцінку людини, як суб'єкта серця і розуму, через який і відбувається пізнання. Також внаслідок розуміння ідеї буття загалом і ідеї буття людини, як конкретний вияв добра.

Висновок

Загалом антропологічні аспекти релігійної філософії П. Юркевича зосереджені на особистісному визначенні людини, обґрунтуванні її доброзичливого ества. Памфіл Юркевич констатує, що людина "...спроможна знаходити правила та закони для примирення своїх та загальних інтересів в самій собі, так само як за правильного та логічного мислення вона переконана у відповідності своїх думок до загальнолюдського порядку [Юркевич, с. 11]".

Антропологічне питання Памфіла Юркевича полягає у тому, яким чином із загальної ідеї світу походить розумність тих явищ, сукупність яких ми називаємо душевним життям, як відносяться ці явища до загального значення або до ідеального змісту явищ.

Зрештою, формування антропологічного ідеалу у Юркевича, свідчить про те, що вчений припускав відбиток у внутрішньому досвіді індивідуальної істоти, у глибинах її серця ідеї Найвищого, вічного і закликав перш за все вивчати форми душевного життя. П. Юркевич ідеал особистості виводить через пояснення свободи людини як здійснення добра, а творчий підхід у наближенні до блага.

Перспективи подальших розвідок в даній тематиці досить ґрунтовні, оскільки і антропологічне питання і дослідження доробку українських вчених, котрі є ознакою епохи – постають актуальними і цікавими. Більше того, ідея буття людини пов'язана з розглядом онтологічної проблеми ідеї буття загалом, тобто можливості вивчення питань, що підіймались у статті, стосуються різних галузей філософської науки, що робить їх предметом широкого дослідження.

Література:

1. *Арістова А.* Памфіл Юркевич: аналіз матеріалізму як історичної форми філософії // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 9-10. – С. 196-212
2. *Вільчинська С.* Антропологічні розвідки П. Юркевича та С. К'єркегора: аналогії та паралелі // Філософська і соціологічна думка. – 1999. – № 1-2. – С. 161-187.
3. *Северенчук Н.* Вчительство та учнівство (духовна єдність та відмінність творчості П. Д. Юркевича та Вол. Соловйова) // Філософсько-антропологічні читання. – К. : Стилос, 1998. – С. 230-244.
4. *Юркевич П. Д.* Вибрані твори. Ідея – Серце – Розум і досвід / П. Д. Юркевич. – Вінніпег : Колегія Св. Андрея в Вінніпезію, 1994. – 167 с.

Annotation

Rabadanova L. *Formation of the anthropological ideals in religious and philosophical thought Pamfil Yurkevich.* Leading Pamfil Yurkevich anthropological concept is the idea that every person has a unique and distinctive development. Anthropological ideal for Ukrainian thinker is a combination of individual freedom and creativity as the highest values of life. But freedom P. Yurkevich sees the implementation of the moral act and as a result of good in the will of God. Person should be free but responsible, according to the scientist.

Key words: Pamfil Yurkevich, uniqueness, anthropological ideal, freedom, creativity, the highest value of life, the moral act, the good, will of God, identity, responsibility.